

XVII в. Автор прослеживає еволюцію французьких історических досліджень об Україні. Сделан комплексний аналіз одного из важних істочників по історії України, писем французького дипломата П'єра де Нуае (1655–1659).

Ключевые слова: казачество, Хмельниччина, Конотопская битва, Украина, Франция, историография, Пьер де Нуае.

Lunyak Ye.M. Battle of Konotop's representation in the letters of French diplomat Pierre des Noyers

The acquaintance's state of the French public with Ukraine (17 century) in the article is covered. Author studies evolution of the French historical research of Ukraine. The complex analysis one of historical researches of Ukrainian history, the letters of French diplomat Pierre des Noyers (1655–1659), is made.

Key words: Cossacks, Khmelnytsky Uprising, Ukraine, France, historiography, Pierre des Noyers.

[надійшло до редакції: 19.03.2012 р.]

УДК 94(477):355.426:1664

Олександр МІРОШНИЧЕНКО
(Глухів)

Облога Глухівської фортеці 1664 року в листах польських офіцерів

У січні 1664 р. біля Глухова зосередилася численна армія польського короля Яна II Казимира. Вона налічувала 20 тис. татар, 20 тис. польської кавалерії, 20 тис. козаків, 4 тис. німецьких драгунів, 12 тис. королівських гвардійців, 14 тис. польської та німецької піхоти та 2 тис. гусарів [1]. Облогу Глухова 1664 р. можна без перебільшення назвати найбільшим випробуванням на міцність глухівської фортеці за весь час її існування. Це визначна сторінка не лише в історії міста, але й у всесвітній військовій історії. Незважаючи на велику кількість літературних і документальних джерел, присвячених даній темі, величезний пласт польських документів є малодослідженим вітчизняними істориками, що насамперед пов'язано зі складнощами перекладу та специфічністю проблематики. Переклад й вивчення польських монографій і статей, у яких висвітлюється Лівобережний похід 1663–1664 років, має бути основним акцентом на сучасному етапі дослідження окресленої теми.

Головними документальними та писемними джерелами з історії походу Яна II Казимира у вітчизняній історіографії є літописи Самійла Величка [2], Самовидця [3], Григорія Грабянки [4]. Слід згадати й роботи Н.І. Павлицева [5], І Сленіна [6]. На увагу заслуговують праця Ю.А. Мицика [7], переклади спогадів іноземних очевидців [8]. У всіх джерелах по-різному подається опис облоги Глухова – від стислого викладу основних подій [9] до детального опису штурмів глухівської фортеці [10].

Метою даного дослідження є переклад і аналіз листів польських офіцерів з табору Яна II Казимира, що були опубліковані в “Збірнику пам'яток до історії польської” в 1859 р. [11]. Серед декількох десятків документів особливу цінність для нас представляють 7 листів, написаних під Глуховом. Вони адресовані польському коронному геть-

ману Любомирському (Lubomirsky). Автором даного дослідження буде зроблена спроба подати стислі переклади окремих уривків із листів, що стосуються облоги Глухова.

Перший документ, на якому слід зупинитися – лист від п. Незабітовського (Niezabitowskiego) [12]. З нього можна зрозуміти, що 24 січня 1664 р. основне королівське військо знаходилося на відстані 1 милі від міста. Днем раніше до Глухова вирушив воєвода руський із гарматами, власним полком і полком королівської піхоти, але в фортеці закрався Дворецький, що прагнув за вірну службу московському царю отримати булаву. В ставці Яна II Казимира під час вечері виник конфлікт із мурзами (керівниками татарських підрозділів) – вони не схотіли знімати головних уборів перед королем, що викликало непорозуміння у шляхтичів.

29 січня розпочався великий штурм Глухова, в результаті якого загинула велика кількість офіцерів. Багато з них було поранено. У листі Незабітовський наголошував на невірності козацької частини королівського війська. Козаки не тільки не допомагали, але й перешкоджали успіху поляків. Для підготовки другого штурму король особисто зібрав раду. Перед атакою польських гусарів мав пролунати вибух міни, закладеної під фортечні укріплення. Дворецький, щоб відтягнути час для приведення фортеці у боездатний стан, направив до короля на переговори декількох сотників, яким був висловлений ультиматум: “Або фортеця здається, або всі будуть вбиті”. Ян Казимир, зібравши все військо та гармати, сам керував штурмом. Тим часом у містах Батурин та Новомлин почалися бунти. Король не очікував такого перебігу подій і не залишив у багатьох тилових містах військової залоги. Для придушення бунтів він змушений був відправити частину війська з-під Глухова.

Наступний лист від п. Гротуса (Grotusa) також датується 29 січнем 1664 р. [13]. У документі Гротус зосереджується на штурмі глухівської фортеці. Місто виявилось неприступним не тільки завдяки потужній фортифікації, але й упертості Дворецького. Штурм 29 січня тривав декілька годин, але приніс польській стороні тільки великі жертви серед офіцерського та рядового складу. Не гаючи часу, польською стороною було зроблено 3 мінні галереї, але й вибухи не тільки не зашкодили фортечним валам, але й побили багато коронного війська, адже мінери не докопали шахт до стін фортеці. З листа стає відомо, що козаки Івана Богуна неохоче брали участь у військових діях. Тут же знаходимо прізвища знатних польських офіцерів, що героїчно загинули під Глуховом, зокрема Бакун, Бріон, Ошопт, Торкім й інші.

У листі Самійла Чаплицького (Samuela Czapllickiego) [14], написаного 8 лютого 1664 р., зазначається, що 2 штурми глухівської фортеці не принесли успіху польській армії, а облога міста, яка щодня забирає багатьох людей, скоро буде знята.

Лист від коронного підстолого Щесного Потоцького (Szczesnego Potockiego Podstolego koronnego) [15]. Міста до Глухова здавалися без супротиву, але щоб рухатися далі, польському війську довелося зупинитися на декілька тижнів. Дворецький повикидав за вал усіх міщан, що підтримали прихід війська короля. В першому штурмі, козаки неохоче лізли на вали, вбито багато польських офіцерів. Щоб зменшити втрати війська у другому штурмі були підготовлені 2 міни, але вони не дали ніякого результату. Отримавши звістку, що в тилу розгорілися бунти, король знімає облогу й забирає військо.

У листі Олександра Полянського (Alexandra Polanowskiego) [16] також пояснюються причини провалу штурмів Глухова. Вирушивши у похід, поляки не планували

брати місто в облогу, адже воно було їх прикордонним пунктом. Але Дворецький, що їхав із Москви й зачинився в глухівській фортеці, порушив усі плани короля. Штурм 29-го числа був тактично не підготовлений. Для збереження коронного війська на глухівські вали відправили підрозділи І. Богуна. Козаки не хотіли штурмувати місто, тому весь удар на себе прийняли польські офіцери. Король, що на той час знаходився на відстані милі від бойових дій, дізнавшись про поразку, повернув із усім військом до міста і взяв його в облогу. В листі згадується й про невдале використання мін. Основною ж причиною зняття облоги глухівської фортеці стало наближення московських військ князя Черкаського до польсько-російського кордону.

У листі Йогана Магнуса фон Орґапа (Johana Magnusa Fon-Orhap) від 9 лютого 1664 р. наводиться інша дата приходу польських військ під Глухів – 23 січня 1664 р. [17]. Він називає Дворецького полковником, а гарнізон міста – впертими холопами, що не схотіли здаватися на милість королю. Декілька тисяч козаків І. Богуна, що приєдналися до крелевецького обозу, не захотіли воювати, і, навіть, не пояснили причини свого рішення. Також у листі наводиться кількість жертв першого штурму, під час якого було вбито 100 оберофіцерів, 200 унтерофіцерів, 2 тис. солдатів та декілька десятків вищих чинів. За свідченнями автора листа, другий штурм відбувся 8 лютого. Вибух мін забрав життя багатьох жовнірів і офіцерів. Йоган просить у п. Любомирського призупинити облогу, бо польському війську конче було потрібне підкріплення і відпочинок.

В останньому опрацьованому листі – вже загаданого Самійла Чаплицького – глухівський штурм згадується як прокляття [18], під час якого були вбиті тисячі солдат. Ті ж вояки, що вижили, змушені були відступати, ледь перебираючи ноги.

Проаналізувавши листи польських офіцерів, що були написані наприкінці 1663 – на початку 1664 р., можна зробити наступні висновки. Облога Глухова 1664 р., без перебільшення, є однією з найбільш масштабних військових операцій під час Лівобережного походу польської армії 1663–1664 років. Її неодноразово вносили до переліку головних доленосних подій в історії України. Місто Глухів мало бути останнім форпостом польської армії на кордоні з Московією, натомість воно стало пасткою для військ Яна II Казимира.

На сьогодні глухівська облога – явище, що неодноразово вивчалось істориками за історіографічними й архівними документами. Натомість ніколи не вивчалася археологами. Досі не знайдено жодної братської могили чи місця дислокації польських загонів. Саме в цьому вбачається подальше дослідження цієї сторінки вітчизняної історії.

Джерела та література

1. Пиріг П. Лівобережний похід Яна Казимира 1663–1664 рр. / Петро Пиріг // Сіверянський літопис. – 1999. – № 5. – С. 15–24.
2. Величко С.В. Летопись событий в югозападной России в XVII-м веке / Величко С.В. – Т. 2. – К. : Лито-Типографическом заведении Иосифа Вальнера, 1851. – С. – 643 с.
3. Летопись самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях, бывших в Малой Росии по его смерти. – М. : Типография университетская, 1846. – 177 с.

4. Про повторне гетьманування Юрія Хмельницького року 1659 [Електронний ресурс] // Ізборник [веб-сайт]. – [29.09.2012]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/grab/hrab3.htm>. – Назва з екрану (29.09.2012).
5. Павлищев Н.И. Польская анархия при Янь Казимирь и война за Украину / Н.И. Павлищев. – Т.2. – СПб. : Типография В.С. Балашева, 1887. – 442 с.
6. Сленин И. Царствование царя Алексея Михайловича / И. Сленин. – Ч. 1. – СПб. : Типография Х. Гинце, 1831. – 609 с.
7. Мицик Ю.А. Віршована хроніка (1682 р.) про похід на Чернігівщину короля Яна-Казимира у 1663–1664 рр. / Юрій Мисик // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6. – С. 85–105.
8. Грамон А. Из истории московского похода Яна Казимира / Антуан Грамон [Електронний ресурс] // Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада [веб-сайт]. – [29.09.2012]. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Gramon/frametext.htm>. – Назва з екрану (29.09.2012).
9. Сборник летописей относящихся к истории южной и западной Руси, изданой комисиею для разбора древних актов. – К. : Типография Г.К. Корчак-Новицкого, 1888. – С. 91.
10. Бантыш-Каменский Д. История Малой России. – Ч. 2. – М. : Типография Семена Селивановского, 1830. – С. 87.
11. Włodzimierz Stanisław Zbiór pamiątek do dziejów polskich / S. Włodzimierz. – Warszawa : Drukarnia gazety codziennej, 1859. – 261 s.
12. Там само. – С. 137–139.
13. Там само. – С. 141–142.
14. Там само. – С. 143.
15. Там само. – С. 144–145.
16. Там само. – С. 147.
17. Там само. – С. 149–150.
18. Там само. – С. 156.

Мирошніченко О.М. Облога Глухівської фортеці 1664 року в листах польських офіцерів

У статті поданий стислий огляд листів польських офіцерів, що брали участь в облозі Глухова 1664 р. Зроблено змістовний аналіз документів і доведена практична значимість дослідження.

Ключові слова: облога Глухова 1664 р., глухівська фортеця, Ян II Казимир, Богун, міна, польський офіцер.

Мирошніченко А.Н. Осада глуховской крепости 1664 года в письмах польских офицеров

В статье представлен краткий обзор писем польских офицеров, принимавших участие в осаде Глухова 1664 г. Сделан содержательный анализ документов и доказана практическая значимость исследования.

Ключевые слова: осада Глухова 1664 г., глуховская крепость, Ян II Казимир, Богун, мина, польский офицер.

Miroshnychenko O.M. The siege of Hlukhiv fortress in 1664 from Polish officers' letters

The article provides a brief review of Polish officers' letters who took part in the siege of Hlukhiv fortress in 1664. The probanal analysis of documents is made and practical significance of research is proved.

Key words: the siege of Hlukhiv in 1664, Hlukhiv fortress, Jan II Kazimierz, Bohun, Polish officers, mine.

[надійшло до редакції: 16.11.2012 р.]